
ЕВРОПЕЙСКО ПРАВО

ДЕЛОТО ДИМОВ И ДРУГИ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

(Жалба № 30086/05)

РЕШЕНИЕ

СТРАСБУРГ

2 ноември 2012 г.

Настоящото решение ще стане окончателно при условията, посочени в член 44, § 2 от Конвенцията. То може да претърпи редакционни поправки.

По делото Димов и други срещу България
Европейският съд по правата на човека (Четвърти състав), заседаващ в състав:
Лех Гарлички, *председател*,
Давид Тор Бьоргвинсон,
Пайви Ирвела,
Георге Николау,
Леди Бианку,
Здравка Калайджиева,
Небойша Вучинич, *съдиш*,
Павлина Панова, *съдия ad hoc*
и Фатош Арачи, *заместник-секретар*,

След закрито заседание, проведено на 16 октомври 2012 г., постанови следното решение, което беше прието на посочената дата:

ПО ПРОЦЕДУРАТА

1. Делото е образувано по жалба (№ 30086/05) срещу Република България, подадена в Съда на 1 август 2005 г. от трима български граждани – г-н Добромир Тодоров Димов, г-н Данаил Тодоров Димов и г-жа Вера Христова Тодорова (жалбоподатели) на основание чл. 34 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи („Конвенцията“).

2. Жалбоподателите се представляват от г-жа С. Стефанова и г-н М. Екимджиев – адвокати, практикуващи в Пловдив. Българското правителство („Правителството“) се представлява от своя агент – г-жа Р. Николова от Министерството на правосъдието.

3. Жалбоподателите твърдят, че смъртта на техния баща и съпруг по време на полицейска операция за арестуването му е била в нарушение на чл. 2 от Конвенцията, че последвалото разследване не е било ефективно, че частичното унищожаване на къщата на починалия по време на полицейската операция е било в нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 и че те не са разполагали с ефективно средство за правна защита в това отношение.

4. На 22 октомври 2009 г. г-жа Здравка Калайджиева, съдия, избрана от Република България, се оттегли от заседанието по делото. Съответно, на 15 май 2011 г. председателят на Четвърто отделение назначи г-жа Павлина Панова като съдия ad hoc от списъка от трима души, които България определи като правоимащи да изпълняват функциите на съдия (чл. 26, § 4 от Конвенцията и правило 29, § 1 от Правилника на Съда).

5. На 29 март 2010 г. Съдът запозна правителството с жалбата. Освен това беше решено да се произнесе едновременно по допустимостта и по съществуването на делото (чл. 29, § 1 от Конвенцията).

ПО ФАКТИТЕ

I. ОБСТОЯТЕЛСТВАТА ПО ДЕЛОТО

6. Жалбоподателите са родени съответно през 1981 г., 1979 г. и 1959 г. и живеят в Харманли.

7. Първите двама жалбоподатели са синове, а третият жалбоподател е вдовицата на г-н Тодор Димов Тодоров (известен още като Чакъра), който почина на 10 или 11 декември 2003 г. в хода на полицейската операция за арестуването му.

A. Предистория

8. В периода между 1973 г. и 2001 г. г-н Тодоров, който е роден през 1955 г., е бил осъден шест пъти за различни престъпления. През 1973 г. е бил осъден за нанасяне на средна телесна повреда. През 1974 г. е бил осъден за формиране на група, която да участва в саботаж, за опит да премине нелегално границата, за кражба на държавно и частно имущество и моторно превозно средство, както и за незаконно притежание на оръжие и боеприпаси. През 1983 г. той е бил осъден за нанасяне на лека телесна повреда на длъжностно лице при изпълнение на задълженията му. През същата година е бил осъден за кражба на 53 агнета. През 1990 г. е бил осъден за опит за нелегален износ на ценности. През 1998 г. е бил осъден за кражба на две агнета и незаконно притежание на оръжие.

9. На 5 юли 2001 г. г-н Тодоров бил осъден на 6 месеца лишаване от свобода за системно отдаване под наем на къщата си за сексуални услуги. Присъдата влязла в сила на 21 октомври 2003 г.

10. На неуточнена дата през ноември 2003 г. полицията в Харманли била уведомена за обвинението и присъдата му. Изпратени били двама офицери да арестуват г-н Тодоров, за да го отвеждат в затвора да изтърпи присъдата си. Полицаяте отишли в дома му в Харманли, информирали го, че трябва да бъде отведен в затвора и го помолрили да ги последва. Г-н Тодоров, видимо спокоен, помолрил полицаяте да изчакаят няколко минути, за да си подготви багажа. Полицаяте изчакали навън около десетина минути. Когато влезли, за да арестуват г-н Тодоров, видели, че той е избягал. Върнали се в полицейския участък и докладвали за инцидента на началника на полицията в Харманли и на Районната прокуратура в Харманли.

В. Обстоятелства около смъртта на г-н Тодоров

11. Описанието на обстоятелствата около смъртта на г-н Тодоров се базира на констатациите от разследването на военните прокурорски и разследващи органи (вж. § 30–43 по-долу).

12. В началото на декември 2003 г. Върховната касационна прокуратура разпорежда на полицията да извърши серия от операции за задържане на лица с влезли в сила присъди. Затова през нощта на 10 декември 2003 г. началникът на Регионална служба „Полиция“ – Харманли формира три групи полицая да арестуват г-н Тодоров. Първата група е трябвало да провери къщата му в Харманли, втората – да провери кошарата на негов приятел, а третата – вилата на г-н Тодоров близо до Харманли. И трите групи били въоръжени със служебни пистолети. Било им казано, че г-н Тодоров може да се опита да избяга или да окаже въоръжена съпротива и са били инструктирани да използват оръжие според закона.

13. Около 7.15 ч. сутринта трите групи тръгнали да изпълнят задачите си. Първата и втората група не открили г-н Тодоров. Третата група, състояща се от трима полицая, от които двама били облечени в униформа (единият е бил и с бронезилетка), а един – в цивилни дрехи, пристигнала пред вилата на г-н Тодоров около 7.25 ч. Край вилата имало пристройки, издигнати върху неравен терен със стръмен наклон от северозапад на югоизток. Полицаяте спрели колата си пред портата, в близост до която имало голяма купчина употребявани автомобилни гуми. Видели, че портата е затворена, и започнали да свирят и викат. Кучетата в двора се разляяли. Майката на г-н Тодоров излязла от една от пристройките. Един от полицаяте се представил и казал, че търсят сина ѝ. Тя отворила портата и пропъдила кучетата. Полицаяте се насочили към вилата, като този с бронезилетката вървял отпред, и минали през друга врата между няколкото пристройки. В този момент забелязали г-н Тодоров с неидентифицирано оръжие извън къщата. Той също ги забелязал, отпъдил ги с ръка да си вървят и стрелял очевидно в тяхна посока. Двама от служителите се скрили зад пристройките, а другият – зад някакви строителни материали, разхвърляни из двора. След това той изтичал обратно до колата и съобщил по

радиото за инцидента. Около 7.30 ч. или 7.45 ч. началникът на тримата полицаи им заповядал да останат на място и да не предприемат по-нататъшни действия.

14. Малко след това началникът на Регионална служба „Полиция“ – Харманли насочил всички полицейски екипи в града към вилата на г-н Тодоров и поискал помощ от полицията на два съседни града – Хасково и Свиленград. Полицията в Хасково изпратила отряд за бързо реагиране, състоящ се от шестима полицаи, а полицията в Свиленград изпратила осем полицаи, разделени на два екипа. Началникът на полицията в Свиленград също отишъл на мястото на инцидента.

15. Около 9 ч. харманлийските полицаи, някои от които въоръжени с оръжия с дълга цев, обградили къщата и отрязали всякакъв достъп в очакване на пристигането на отряда за бързо реагиране от Хасково. Изглежда г-н Тодоров е стрелял няколко пъти по тях, като един от куршумите ударил калника на полицейската кола. Полицията не стреляла в отговор.

16. Малко след това отрядът от Хасково пристигнал и се разположил около къщата. Командирът на отряда информирал министъра на вътрешните работи за ситуацията. Министърът решил да изпрати Специализирания отряд за борба с тероризма и психолози от Института по психология на МВР. Няколко минути по-късно пристигала и полицията от Свиленград. Повечето от тях заели позиции около къщата. На мястото дошла и пожарна кола.

17. Командирът на отряда от Хасково решил да се опита да установи контакт с г-н Тодоров чрез негови роднини. Към 9.30 ч. извикали сестрата на г-н Тодоров и я помолвили да окаже съдействие на полицията. В същото време пристигал и по големият син на г-н Тодоров (първият жалбоподател). Той предложил да даде на баща си мобилен телефон, за да може да говори по-лесно с полицията. Командирът на полицейския отряд от Хасково отказал поради опасения, че г-н Тодоров може да вземе за заложник първия жалбоподател. Известно време след това майката на г-н Тодоров помогнала на двамата полицаи, които се криели зад пристройките, да излязат от двора.

18. Около 11 ч. сестрата на г-н Тодоров отишла до къщата и извела майка си. Забелязала как той ѝ махнал с ръка. Разтълкувала жеста му като желание да говори с някого по телефона и помолвила полицаите да ѝ позволят да даде на г-н Тодоров мобилен телефон или мегафон. Искането ѝ било отхвърлено с обяснението, че чакат пристигането на психолози, които ще се опитат да установят контакт с г-н Тодоров.

19. Малко след това пристигнали двама психолози от Института по психология на МВР. Те започнали да събират информация за личната история на г-н Тодоров, за характера и отношенията му със семейството му, за да решат дали близките му могат да му въздействат положително. Първият жалбоподател отново поискал разрешение да даде на баща си мобилен телефон, но молбата му била отхвърлена от съображения за сигурност.

20. Малко след това пристигнал Специализираният отряд за борба с тероризма. От близките на г-н Тодоров те се информирали за вътрешната структура на къщата, за да намерят безопасен начин да приближават до нея.

21. Около 11.30 ч. от височина на около стотина метра от къщата психолозите се опитали да установят контакт с г-н Тодоров чрез мегафон. Поради това, че общуването от такова разстояние било затруднено, по предложение на първия жалбоподател те се приближили на двадесет и пет – тридесет метра до къщата. Опитали се да убедят г-н Тодоров да се предаде. Той поискал да говори с майка си и сестра си, но му било отказано. След това той казал, че ако някой бъде ранен, то това ще е самият той. Като смятали, че първият жалбоподател може да му въздейства положително, психолозите се опитали да продължат преговорите с негово участие до 14.30 ч. През следващите четиридесет минути обаче нямало никакъв отговор от г-н Тодоров, поради което те се отказали. Според първия жалбоподател причината за преустановяване на преговорите била в това, че батерията на мегафона спаднала.

22. Около 15.30 ч. полицитеите решили да атакуват къщата, защото смятали, че г-н Тодоров е подготвил таен път за бягство и може да се опита да избяга. Командирът на Специализирания отряд за борба с тероризма разделил хората си на две групи. Първата група, състояща се от шестима полицаи, трябвало да атакува от северозападната височина, а втората – от пристройките. Първата група се предвиждала в колона, като първият носел защитен щит. Те хвърлили около 30 димки в къщата, за да принудят г-н Тодоров да излезе от там. Прозорците и вратите обаче били покрити с балатум, картон и одеяла, поради което повечето от димки не успели да попаднат в къщата. Г-н Тодоров открил огън по първата група и това принудило полицитеите да се скрият в канавката. Командирът на отряда заповядал на втората група полицаи да открият огън по къщата, за да отклонят вниманието на г-н Тодоров. Г-н Тодоров започнал да стреля и по тях. Престрелката продължила около един час, след което двете групи полицаи се оттеглили. Около 17.00 ч. на хасковските полицаи, които се укривали зад купчината автомобилни гуми, също било заповядано да се оттеглят на безопасно разстояние.

23. По-късно полицията направила опит да поднови преговорите. Група полицаи и първият от жалбоподателите се приближили на около 10 или 15 метра от къщата и приканили г-н Тодоров да продължат преговорите. Той не отговарял. Полицията дала мегафон на сина му, който призовавал баща си да се предаде. Отново нямало никакъв отговор. В този момент полицията видяла, че в резултат на предходната атака се е запалила стая на първия етаж. Психолозите и първият жалбоподател се оттеглили. Първият жалбоподател извикал към къщата: „Татко, моля те, излез без оръжие и се предай, че да приключи всичко това!“; но отговор нямало.

24. Около 18.00 ч. командирът на Специализирания отряд за борба с тероризма наредил на хората си да направят пробив в стените на къщата, като използват гранати. Според по-късните им свидетелства това довело до експлозии и престрелка.

Според първия жалбоподател след 17.00 ч. г-н Тодоров не отговарял, не стрелял, нито реагирал на атаките по някакъв друг начин.

25. След това командирът на Специализирания отряд за борба с тероризма информирал министъра на вътрешните работи за последното развитие на нещата, а министърът наредил спиране на всички действия до пристигането на главния секретар на министерството генерал Б. Б. Междувременно полицейските коли били поставени пред къщата, за да осветяват с фаровете си сцената на действието.

26. Главният секретар пристигнал между 20.30 ч. и 21.00 ч. и поел командването на операцията. Той наредил на полицията да направи пробив в стената на къщата. Полицията изпълнила заповедта. Според показанията на главния секретар, дадени по-късно, след първата експлозия последвала втора, идваща от по-горните нива. В резултат на това покривът се е запалил и бързо изгорял. Направени били няколко неуспешни опита за влизане в къщата, но не е ясно в какво точно са се състояли тези опити. Междувременно, като чул за инцидента по радиото, в полицията се явил човек, който преди време бил работил по къщата. Казал, че г-н Тодоров го бил предупредил, че къщата е минирана.

27. Около 22.00 ч. по заповед на главния секретар на МВР бил извикан отряд гранична полиция да наблюдава къщата и околностите ѝ с устройства за нощно виждане. Наблюдението продължило до следващата сутрин.

28. По-късно, след обсъждане с други висши офицери, главният секретар наредил на полицията да използва гранатомет, за да бъдат унищожени всякакви възможни мини и да се ускори претърсването на къщата. Гранатометът бил докаран около 1.30 ч. през нощта на 11 декември 2003 г. и бил предоставен на отряда за борба с тероризма. Между 2 ч. и 2.30 ч. са били изстреляни 15 снаряда в по-ниските части на къщата и в стая на първия етаж, при което се образувал голям пробив в стената. Решено било да се изчака дневната светлина, за да се атакува.

29. Около 6 ч. или 7 ч. сутринта полицейските части образували плътен кордон около къщата, влезли вътре и започнали проверка на приземния и на първия етаж. Когато с противопожарна стълба стигнали до таванския етаж, видели краката на овъгленото тяло на г-н Тодоров. Операцията била прекратена, къщата – отцепена, а за случая било докладвано на Военната прокуратура

С. Разследването

30. Същия ден, на 11 декември 2003 г., Пловдивската Военно-окръжна прокуратура започнала разследване на събитията. Следовател извършил проверка на мястото на инцидента и направил снимки.

31. На следващия ден, 12 декември 2003 г., лекар от Съдебна медицина в Хасково, който аутопсирал тялото на г-н Тодоров, отбелязал следното:

„Тялото е разделено на две, като гръбначният стълб е разчленен между петия и шестия прешлен. Цялото тяло е обгорено. Конфигурацията на черепа е не-

покътната. Косата липсва. Останали са обгорени меки тъкани по скалпа и лицето. Счупена е дясната част на долната челюст, със счупени фрагменти и зъби. Черепните кости са ронливи и овъглени. Конфигурацията на мозъка е непокътната и като че ли изсушена. Мозъчната тъкан не е повредена и няма хематоми в черепната кухина. Кожата на шията е овъглена. Част от нея близо до трахеята и дясната част на шията липсва и през нея се виждат овъглените мускули на шията. Горната част на торакса е запазена, но меките тъкани са напълно обгорени. Белите дробове и сърцето са останали свързани и на местата си, със свити, сухи и обгорели повърхности, трудни за разрязване. Структурата на околните тъкани не е видима. Черният дроб, свит, овъглен и с намалени размери, е отдолу. Гръбначният стълб е разделен на нивото на пети или шести прешлен и това, което е останало от него, включително лумбалната част, са обгорени прешлени, покрити с останки от овъглена тъкан. Останалите две трети от абдоминалната стена липсват. Тазът, включително крилата на тазовите кости, седалищната кост и срамната кост, са счупени на парчета. Предната тазова кост е отделена. Част от обгорени черва и останки от мастна тъкан са открити във вътрешността на тазовата кухина. Крайници: дясната ръка е силно прегъната в лакътната става, костите на ставата са разделени. Китката е огъната и стисната в юмрук. На третия пръст между първата и втората фаланга има метална халка на предпазен щифт от ръчна граната. Кожата и мускулите на ръката са обгорени. Дланта и две трети от предмишницата на лявата ръка ги няма; това, което е останало, има неравен ръб и е силно сгънато в лакътната става. Меката тъкан е обгорена. Кожата и мускулите по цялата повърхност на дясното бедро са обгорени. Кожата на предната повърхност на коляното и на предната повърхност на горните две трети на подбедреницата е запазена. Меката тъкан на задната част на подбедреницата е обгорена до кост. Обгорена е и задната повърхност на петата. Кракът е обут в обувка от военен тип. Могат да се видят остатъци от панталон и вълнени чорапи. Кожата и мускулите на левия крак и на бедрото са обгорени. Лявата подбедреница е в същото състояние като дясната, кракът е обут в обувка от военен тип и овъглен чорап. Има сивкави метални топчета, забити в тъканта и костите на таза. Две такива топчета са извадени от лявата тазова кост и са предадени на следователя. В залата за аутопсии направихме рентгенова снимка на тялото. На снимката се виждат забити в тъканите чужди тела с овална форма и подобни размери, най-вече в областта на таза и гръдния кош. Вижда се халка на предпазен щифт от ръчна граната на третия пръст на дясната ръка...

32. През следващите месеци са проведени разпити на всички служители, които са участвали в операцията: 39 полицаи от Регионалната служба „Полиция“ – Харманли, шестима полицаи от Регионалната дирекция на вътрешните работи – Хасково, 16 полицаи от Районното полицейско управление – Свиленград, 31 полицаи от Специализирания отряд за борба с тероризма, 19 гранични полицаи, трима психолози от Института по психология на МВР и главният секретар на МВР. Разпитани са жалбоподателите и други очевидци. Възложено е изготвянето на редица експертизи.

33. На 3 август 2004 г. следователят, който бил натоварен със случая, предложил на прокуратурата да прекрати разследването. На 3 септември 2004 г. Пловдивската военно-окръжна прокуратура се съгласила с това предложение. Прокуратурата счита, че разследването категорично е установило, че смъртта на г-н Тодоров е настъпила в резултат на експлозия на ръчна граната, която той самият е взривил в близост до тялото си. Полицаяте не са отговорни за това. Действията на полицията са били напълно уставни и са били единствените възможни действия при конкретните обстоятелства с оглед на съпротивата, оказана от г-н Тодоров, и обстоятелството, че той е стрелял по полицаяте.

34. На 17 септември 2004 г. жалбоподателите поискали съдебно преразглеждане на преустановеното разследване.

35. На закрито заседание на 28 септември 2004 г. Пловдивският военен съд върнал делото за допълнително разследване, като отбелязал, че разследването не е успяло да установи точното време на смъртта на г-н Тодоров, което е попречило на прокуратурата да прецени законосъобразността на действията на полицията, включително използването на взривни вещества, димки и гранатомет. Отбелязал също така, че прокуратурата не е анализирала доказателствата напълно и не са се мотивирали защо смятат, че действията на полицията са били законосъобразни. По-специално, не са се мотивирали защо смятат, че действията на полицията след 21.00 ч. или 21.30 ч. на 10 декември 2003 г., включително и изстрелването на 15 снаряда, са били оправдани, особено с оглед на това, че според доказателствата г-н Тодоров не се е съпротивлявал и не е стрелял по полицаяте. И най-накрая, не може да се направи категорично заключение, че смъртта на г-н Тодоров е била причинена от ръчна граната, която той самият бил взривил, тъй като полицията е използвала редица други взривни устройства.

36. На 5 октомври 2004 г. Пловдивската военно-окръжна прокуратура върнала делото на следствените органи, като им дала указания: (а) да поискат експертите по балистика да идентифицират всички взривни устройства, които са били използвани, да обяснят начина им на действие и да изразят становището си дали изстреляните в къщата димки са могли да създадат такава концентрация на газове, която да причини смъртта на г-н Тодоров; (б) да поискат заключение на съдебните експерти и експертите по балистика за точното време на смъртта на г-н Тодоров, за произхода на металните частици, намерени в тялото му, и за това дали смъртта му е причинена от ръчна граната; (в) отново да разпитат участниците в операцията и да ги попитат защо са счели за необходимо да използват гранатомет и други взривни устройства, когато г-н Тодоров вече не е показвал никакви признаци на съпротива; (г) да установят дали около къщата е имало мини; и (д) да идентифицират полицаяте, които са причинили щетите по къщата, както и да преценят дали техните действия са съставомерни. Прокуратурата отбелязала, че наследниците на г-н Тодоров не са имали възможност

да се запознаят с материалите по делото, което представлява съществено процесуално нарушение.

37. Следователят възложил на няколко вещи лица да изготвят експертните, поискани от прокуратурата.

38. В експертния доклад, изготвен на 11 ноември 2004 г., е заявено, че устройства, които биха могли да се окачествят като мини, не са били открити в къщата и в двора на г-н Тодоров. В къщата са намерени две отбранителни ръчни гранати.

39. Експертите по балистика в заключението си, изготвено на 23 ноември 2004 г., дават описание на оръжията и боеприпасите, използвани по време на операцията или намерени на мястото (автомат „Калашников“ и боеприпаси за него, противотанкови гранати, сълзотворни гранати, експлозивни за взривяване на стена, отбранителна ръчна граната). В заключението се сочи, че стената на къщата е разрушена от противотанкови гранати, изстреляни по време на операцията. Соци се също, че от материалите по делото става ясно, че вътре в къщата не са попаднали сълзотворни гранати и че концентрацията на такъв газ в стаята, където е бил г-н Тодоров, не би могла да бъде толкова висока, че да го убие.

40. Комплексната съдебно-балистична експертиза, изготвена от съдебен лекар, специалист по военните оръжия и експерт по автоматичните оръжия, е била готова на 2 декември 2004 г. В нея се посочва, че цялостното овъгляване на тялото на г-н Тодоров не дава възможност да се определи времето на смъртта му. Взривното устройство, което го е убило, е било много близко до тялото му в момента на детонацията, в резултат на което тялото е пострадало от всички компоненти на експлозията: детонация, газове, осколки на експлозив, сажди, осколки от корпуса на устройството и фрагменти от него. Тялото на г-н Тодоров е било разрушено и е било с дълбоки изгаряния до степен на овъгляване, по него е имало множество рани от корпуса на взривното устройство. Металните частици, намерени вътре в тялото, сочат, че взривното устройство е било ръчна граната от типа, използван в българската армия, състояща се от метален корпус, под който се намира пластмасов корпус, съдържащ 200–400 сачми. Всички те са оставили следи върху тялото на г-н Тодоров. Механизмът на взривяване на гранатата и силата, необходима, за да се дръпне халката, изключват случайно взривяване, включително и взривяване в резултат на детонация на друго взривно устройство в близост, което означава, че г-н Тодоров напълно е осъзнавал действията си, когато е взривил гранатата. Той се е самовзривил, за което може да се съди по халката на предпазния шифт на ръчна граната на третия пръст на дясната му ръка. Овъгляването на тялото му се дължи вероятно на вторичен пожар в стаята след настъпване на смъртта му.

41. На 4 януари 2005 г. Пловдивската военно-окръжна прокуратура отново решила да прекрати разследването. Прокуратурата изложила фактическите констатации и заключенията от експертите и се мотивирала по следния начин:

„... Първоначалните стъпки, предприети от Регионалната служба „Полиция“ – Харманли за локализирането и арестуването на г-н Тодоров, са законни. Когато г-н Димитров е открил огън срещу полицаите, те надлежно са информирали началниците си, които на свой ред са решили да използват огнестрелно оръжие като последна възможност в съответствие с чл. 80, ал. 1, т. 1 и ал. 1, т. 4 от Закона за Министерството на вътрешните работи [1997]. След като [г-н] Тодоров отказал да се подчини на заповедта им да се предаде и продължил да стреля по тях, е било законно да извикат Специализирания отряд за борба с тероризма. Това е в съответствие с чл. 157, ал. 11, т. 2 [на Закона] и въз основа на решението на министъра на вътрешните работи. Полицията се е изправила пред лице, което е извършило множество престъпни деяния и е имало множество присъди и което по време на операция за арестуването му за отвеждане за излежаване на присъдата му... е оказало въоръжена съпротива. Това е установено от показанията на полицаите и на роднините на [г-н] Тодоров. Обстоятелството, че [г-н Тодоров] е стрелял по полицията, се потвърждава и от дупката от куршум в левия калник [на полицейската кола] и циментовите плоскости извън къщата.

Стъпките, предприети от Специализирания отряд за борба с тероризма след пристигането му на място, също са законни. Това е била специална операция, изискваща бърза оценка на ситуацията и вземане на решения. Решенията са взети предвид ситуацията, описана по-горе. След като [г-н] Тодоров не се е вслушал в съветите на роднините си и на психолозите да се предаде, е било законосъобразно и в съответствие с чл. 159, ал. 1, т. 1 и чл. 8, ал. 3, 5 и 7 от [Закона] да прибегнат до използването на пиротехника и взривни вещества. Една от стените на приземния етаж на къщата е била взривена, за да се атакува и влезе във вътрешността на къщата. Поради обясненията [на човек, който е работил по къщата] за поставени на неизвестни места около къщата мини и поради тъмнината атаката е била отложена. Едва тогава е било взето решение да се използват противотанкови гранати в съответствие с разпоредбата на чл. 8, ал. 3. Целта е била да се взривят всякакви взривни устройства и да се разчисти пътят за атакуващия отряд на сутринта. В резултат на този обстрел част от приземния етаж на сградата е била разрушена. След постигането на целта огънят е бил преустановен. За да се защити здравето и животът на полицаите, атаката на къщата е започнала в ранното утро на 11 декември 2003 г. Тогава е било открито тялото на [г-н] Тодоров.

В този случай е имало явна съпротива на [г-н] Тодоров и отказ да се подчини на полицейските заповеди. Преди да използват оръжие, полицаите и членовете на Специализирания отряд за борба с тероризма са имали предвид конкретната ситуация и естеството на действията [на г-н Тодоров], а също така и личността му. Предприели са всички необходими мерки и са прекратили огъня веднага след постигането на целта – пробив, през който може да се атакува къщата.

Действията на полицаите биха били престъпни, ако са били общественоопасни, извършени умишлено и обявени от закона за наказуеми. Действията им не са престъпни поради липсата на който и да било от тези признаци. Според

чл. 12а на Наказателния кодекс не е общественоопасно причиняването на вреди на лице, извършило престъпление при неговото задържане за предаване на органите на властта и предотвратяване на възможността за извършване на друго престъпление, ако няма друг начин за неговото задържане и ако при това задържане не е допуснато превишаване на необходимите и законосъобразни мерки. Това е напълно приложимо по отношение на къщата, използвана от [г-н] Тодоров като укритие. Поради това, че не е имало друг начин за проникване в къщата, е било необходимо да се разруши част от нея. Наличните доказателства показват, че действията на полицията не са били общественоопасни, а общественополezni и наистина са били единствено възможните съобразно съответните разпоредби и предписания на Закона за МВР [1997]. Следователно, не е налице престъпно деяние. Налице са всички оневиначащи обстоятелства според чл. 12а ...

Още повече че според чл. 159, ал. 3 на Закона за МВР [1997] самоличността на членовете на Специализирания отряд за борба с тероризма трябва да се пази в тайна, което означава, че те не могат да бъдат привлечени към наказателна отговорност.

Разследването категорично и недвусмислено е установило, че смъртта на [г-н] Тодоров се дължи на самовзривяването му с ръчна граната, взривена от него в близост до тялото му. Полицаяте не носят отговорност за това. Не са установени никакви други престъпни действия, извършени от полицаите по време на изпълнението на задълженията им...“.

42. На 25 януари 2005 г. жалбоподателите обжалвали прекратяването на наказателното производство. Те твърдят, че не са събрани достатъчно доказателства за времето и причините за смъртта на г-н Тодоров и че само експерти от патологията могат да дадат компетентно мнение по въпроса. Трудно е за вярване, че г-н Тодоров се е самовзривил с ръчна граната. Той е бил десничар. Халката на предпазния щифт на ръчната граната е била намерена на пръста на дясната му ръка. Изключително необичайно е човек да дръпне халката със силната (дясната – б. пр.) си ръка и да държи гранатата в слабата (лявата – б. пр.) си ръка. Разследването не е направило необходимото, за да се изясни този парадокс, който е в основата на изводите му. Също така остава неясно как експертите, сред които няма нито един психолог, са дали становище за психическото състояние на г-н Тодоров преди смъртта му. Не е дадено никакво обяснение за типа на експлозива, използван около 21.00 ч. на 10 декември 2003 г. за пробиване на стената на къщата. Това сериозно отслабва извода на прокурора, че металните частици, намерени в тялото на г-н Тодоров, са от ръчна граната. След 17.00 ч. на 10 декември 2003 г. полицаите не са действали при неизбежна отбрана, защото по това време г-н Тодоров не е стрелял по тях. Полицаите очевидно са прекрачили границата, определена в чл. 12а на Наказателния кодекс. Те не са се опитали да установят контакт с г-н Тодоров и да го арестуват без използване на сила. Заключение, че използването на гранатомет е било необходимо, за да се обезвредят евентуалните мини, не е издържано. Такива мини не са открити и е абсурдно да се

мисли, че опитни полицейски служители биха предположили, че такива мини са поставени около къща, чийто двор е използван от г-н Тодоров, семейството му и домашните животни. Очевидно полицията е прибягнала до използването на гранатомет, за да ускори операцията. Споменава се също така, че имената на полицаите, заповядали използването на гранатомета, не са упоменати в постановлението на прокурора. И на последно място, жалбоподателите подчертават, че съдебната практика по чл. 2 на Конвенцията изисква да се проведе ефективно официално разследване, когато е налице смърт в резултат на използване на сила от страна на полицията.

43. На закрито заседание на 8 февруари 2005 г. Пловдивският военен съд потвърдил прекратяването на наказателното производство на следните основания.

„... След цялостно преглеждане на материалите по делото съдът стига до единственото възможно заключение, че решението за прекратяване на производството по делото е правилно, обосновано и законосъобразно.

Разследването е обективно, всестранно и пълно. Разследващите органи и прокуратурата са взели всички необходими мерки за установяване на истината. Всички обстоятелства, свързани с основния факт – причината за смъртта на [г-н] Тодоров, са проверени. Разследващите органи не са допуснали съществени нарушения на процесуалните правила, което би било основание за връщане на делото за допълнително разследване. Изводите на прокурора са правилни, обосновани, безпротиворечиви, прецизни и напълно съответстват на доказателствата и фактите. За да стигне до тези изводи, освен че е преценил наличния материал, прокурорът е взел предвид постоянната съдебна практика на Върховния касационен съд и научните трудове по наказателно право.

Постановлението на прокурора за прекратяване на наказателното производство съответства на съвкупността от доказателства, които са прецизно анализирани и оценени. Съдът счита, че прокурорът обоснователно е преценил, че полицаите са действали в ситуация, попадаща в обхвата на чл. 12а [от Наказателния кодекс]. Целта им е била да задържат човек, извършил престъпление и признат за виновен и осъден с влязла в сила присъда. Той е отказал да се подчини на техните заповеди и е оказал ожесточена въоръжена съпротива. Действията му, изразяващи се в нападение срещу полицаите, сериозно са застрашавали живота им. Това води до неоспоримия и недвусмислен извод, че полицаите са изпълнявали служебните си задължения и че действията им са били правилни, законосъобразни и адекватни на екстремната, критична и сериозно застрашаваща здравето и живота им ситуация.

Съдът напълно споделя и останалите изводи на прокурора... като ги счита за точни и верни.

Въз основа на това съдът счита, че доводите в жалбата [срещу постановлението за прекратяване на наказателното производство] са неоснователни и необосновани. Първо, доводите... че констатациите на прокурора за времето на смъртта са неубедителни и основани единствено на заключенията на медицинската експертиза... са неоснователни. Ако [адвокатите на жалбоподателите] са си направили труда да се запознаят с доказателствата..., нямало е да

стигнат до тези изводи. Констатациите на прокурора за причините и времето на смъртта на [г-н] Тодоров се основават не само на заключенията на медицинската експертиза и на комплексната медико-балистична експертиза, но също така и на показанията на всички свидетели. Адвокатите трябва да са наясно, че даден факт, а именно времето и причините за смъртта, може да се установи чрез всички видове доказателства, допустими в наказателния процес, а не само чрез експертизи. Поради това, че заключенията на експертите, в чиято точност съдът не се съмнява, са подкрепени от множество други доказателства, включително от показания на очевидци, съдът намира този факт за безспорно установен... Поради това съдът намира, че времето и причината за смъртта на [г-н] Тодоров са установени по несъмнен начин и че това е описано точно в постановлението на прокурора. Затова съдът счита, че доводите [на жалбоподателите] в тази насока са неоснователни и не съответстват на доказателствата по делото. По същата причина съдът счита за неоснователни доводите [на жалбоподателите] относно липсата на яснота в постановлението на прокурора за вида на експертизата, която е трябвало да се възложи от следователя. Съдът подчертава, че ако [адвокатите на жалбоподателите] са прочели комплексната медико-балистична експертиза, те не биха твърдели, че липсва яснота...

Твърдението [на жалбоподателите], отнасящо се до „силната“ и „слабата“ (дясната и лявата – б. пр.) ръка [на г-н Тодоров] е безпочвено и лишено от правна логика. Халката на предпазния щифт на детонатора на гранатата, специфичното разкъсване на тялото по средата (близо до стомаха и слабините), както и остатъците от гранатата (сачми и фрагменти) в тялото водят до единствено възможния извод, че [г-н Тодоров] се е самовзривил по начина, подробно описан от прокурора... Това недвусмислено доказва, че не е хвърляна граната, както твърдят [жалбоподателите], защото, ако това беше така, нямаше да има осколки от взривената граната по тялото [на г-н Тодоров]. Съдът счита, че обстоятелството дали [г-н] Тодоров е бил десничар или левичар, е неотнормено към делото и заради това повече няма да бъде обсъждано.

Комплексната медико-балистична експертиза дава заключение за психологическото състояние на [г-н] Тодоров по време на „самовзривяването му“ и съдът го намира за вярно и съответстващо на доказателствата, анализирани от експертите. Необходимо е да се отбележи, че „психологическото“ състояние на [г-н] Тодоров е анализирано и оценено от експертите в контекста на спецификата на гранатата като вид оръжие, особеностите на конструкцията ѝ и начина, по който тя трябва да се държи и взриви. Въз основа на това съдът намира, че доводът [на жалбоподателите] относно задължителното участие на психолог в изясняването на гореспоменатото обстоятелство, е неоснователен. Твърдението [на жалбоподателите], че няма обяснение за типа на използваните експлозивни, отново показва, че [адвокатите им] не са се запознали с всички доказателства. Съдът смята, че твърдението е необосновано и неаргументирано. Експертите са дали точно, ясно и подробно описание на вида и характера на всички видове използвани [по време на операцията] взривни вещества и боеприпаси.

Съдът не споделя доводите [на жалбоподателите] относно предполагаемата неточност на постановлението на прокурора. Посочените по-горе съображения водят до извода, че полицаяте са действали в ситуация, която попада в приложното поле на чл. 12а от Наказателния кодекс... Трябва също така да се отбележи, че доводите [на жалбоподателите] са едностранни и анализират единствено законосъобразността на действията на полицията, без коментар на законосъобразността на действията [на г-н] Тодоров. Като се основава на правилата за обективност и безпристрастност и след като анализира преките и косвените доказателства поотделно и в тяхната съвкупност, съдът намира, че доводите [на жалбоподателите] са некоректни и необосновани.

Съдът напълно споделя твърдението [на жалбоподателите], че с оглед на изискванията [на Конвенцията] и критериите на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека трябва да бъде извършено прецизно и всеобхватно разследване, когато по време на полицейска операция има намеса в правото на човек на живот. Съдът обаче не споделя становището [на жалбоподателите], че по това дело не е било проведено такова разследване. Напротив, с оглед на посоченото по-горе, Съдът намира, че разследването е обективно, всестранно и пълно и че властите са взели всички необходими мерки за разкриването на истината и след преценка на установените факти са постановили актовете си по вътрешно убеждение.

С оглед на горепосоченото съдът... установи, че постановлението за прекратяване на производството... трябва да бъде потвърдено като законосъобразно и обосновано.“

D. Информация относно правния статут на къщата на г-н Тодоров и земята, върху която е била построена

44. Преписката по делото не съдържа информация дали към момента на смъртта на г-н Тодоров той е имал действително право на собственост върху къщата или парцела земя, върху който е построена. Не е установено той да е подавал заявление или да е получил разрешение за строеж на къщата. По време на разследването е установено, че по дело, заведено от първия жалбоподател (син на г-н Тодоров), на 15 юни 2004 г. Поземлената комисия в Харманли е решила да възстанови парцел земя на наследниците на дядото на г-н Тодоров по силата на законите за реституция на земите.

45. Жалбоподателите са представили нотариален акт, който показва, че на 19 май 2006 г. първият жалбоподател е закупил от трета страна парцел в района, където се намира къщата. От удостоверенията, издадени от кадастралните власти, става ясно, че това е същият парцел, върху който е построена къщата на г-н Тодоров.

46. Жалбоподателите са представили също така удостоверение от 20 януари 2007 г., в което отделът за строителен надзор в община Харманли посочва, че къщата е търпима сграда по смисъла на законодателството за строителен контрол. По силата на това законодателство търпима сграда е онази, която не е построена с разрешение за строеж, но която, въпреки това, е в съответствие с приложимите планове за зони-

рането и със строителните норми – сграда, която е била построена преди определена дата или е декларирана пред властите в рамките на нормативно определени срокове. Търпимите сгради не подлежат на събаряне.

II. ПРИЛОЖИМО ВЪТРЕШНО ПРАВО

А. Относими разпоредби на Закона за Министерството на вътрешните работи (1997) и издадения въз основа на него правилник.

1. Използване на огнестрелно оръжие от полицията

47. Чл. 80 от Закона за МВР, 1997 г., който е бил действащ в момента, предвижда, че:

„(1) Полицейските органи могат да използват оръжие като крайна мярка:

1. при въоръжено нападение или заплаха с огнестрелно оръжие;

...

3. при неизбежна отбрана [или защита на другите];

4. след предупреждение при задържане на лице, извършващо или извършило престъпление от общ характер, ако то оказва съпротива или се опитва да избяга;

...

(2) Полицейските органи при използване на оръжие са длъжни по възможност да пазят живота на лицето, срещу което е насочено, и да не застрашават живота и здравето на други лица.“

48. Формулировката на чл. 74, ал. 1, т. 1, ал. 1, т. 3 и ал. 2 от Закона за МВР от 2006 г., който е в сила понастоящем, повтаря дословно. чл. 80, ал. 1, т. 1, ал. 1, т. 4 и ал. 2.

49. На 30 май 2012 г. Народното събрание гласува законопроект за изменение на чл. 74 от Закона от 2006 г. Изменението е влязло в сила на 1 юли 2012 г. Думите „като крайна мярка“ в чл. 74, ал. 1 се заменят с думите „само когато това е абсолютно необходимо“, а думите в чл. 74, ал. 2 „по възможност да пазят живота на лицето“ се заменят с „да направят всичко възможно да запазят живота на лицето“. Към чл. 74 е добавена нова ал. 5, която предвижда, че „полицейските органи преустановяват употребата на оръжие незабавно след постигането на законната ѝ цел“. Нова е и ал. 6, която гласи: „Забранява се употребата на оръжие за задържане или предотвратяване бягството на лице, извършващо или извършило ненасилствено деяние, ако лицето не представлява опасност за живота и здравето на другото“. Добавен е нов чл. 74а, според който „планирането и контролът на използването на физическа сила, помощни средства и оръжие от полицейските органи... включва [вземането на] мерки за постигане на законната цел при минимален риск за живота и здравето на гражданите.“ В обяснителните бележки към законопроекта, наред с другото, правителството посочва необходимостта да приведе националното законодателство в пълно съответствие с приложимите международни стандарти и практиката на Съда.

2. Специализиран отряд за борба с тероризма

50. Специализираният отряд за борба с тероризма е специализирана служба на МВР за борба с терористични действия, за защита на стратегически и особено важни обекти и за предотвратяване и разкриване на тежки престъпления (чл. 156 от Закона от 1997 г.). Той може да задържа или обезврежда извършители на особено опасни престъпления, оказващи или склонни да окажат въоръжена съпротива (чл. 157, ал. 1, т. 2). Използването на отряда се разрешава с писмена заповед на министъра на вътрешните работи за всеки отделен случай (чл. 157, ал. 2). Организацията и дейността на отряда се уреждат с правилник, утвърден от министъра на вътрешните работи (чл. 157, ал. 3).

51. Този правилник, който очевидно не е обнародван, е издаден от министъра на 27 май 2003 г. Съгласно чл. 7 при провеждането на специална операция отрядът трябва да създаде подходяща организационна структура. Независимо от това общият контрол на дадена операция е под ръководството на началника на органа, който е поискал използването на Специализирания отряд или под ръководството на лицето, посочено от началника (чл. 26, ал. 1). Планът за действие на отряда в дадена операция трябва да бъде включен в плана на органа, поискал използването му (чл. 25). В операциите си отрядът може да използва, наред с другото, и огнестрелни оръжия, и гранатомети (чл. 8, ал. 3), пиротехнически изделия, взривни вещества (чл. 8, ал. 5) и химически вещества (чл. 8, ал. 7).

52. Според чл. 159, ал. 3 от Закона за МВР от 1997 г. „самоличността на служителите от отряда при изпълнение на техните задължения се запазва в тайна“. Това правило е залегнало и в чл. 91, ал. 3 от Закона за МВР от 2006 г. и се отнася за всички полицейски служители, които участват във въоръжени полицейски операции за задържане на опасни престъпници, които оказват въоръжена съпротива. Чл. 150с от Правилника за прилагане на Закона за МВР от 2006 г. повтаря формулировката, като специално посочва членовете на Специализирания отряд за борба с тероризма.

В. Относитими разпоредби на Наказателния кодекс

53. Чл. 12а, ал. 1 на Наказателния кодекс от 1968 г., изменен през август 1997 г., посочва, че не е общественоопасно причиняването на вреди на лице, извършило престъпление при неговото задържане за предаване на органите на властта и предотвратяване на възможността за извършване на друго престъпление, ако няма друг начин за неговото задържане и ако при това задържане не е допуснато превишаване на необходимите и законосъобразни мерки. Според чл. 12а, ал. 2 необходимите мерки за задържане на лице, извършило престъпление, се превишават тогава, когато има явно несъответствие между характера и степента на обществената опасност на извършеното от задържаното лице престъпление и обстоятелствата по задържането, както и когато на лицето без необходимост се причинява явно прекомерна вреда.

С. Прекратяване на предварителните производства

54. Според чл. 237, ал. 1, т. 1 на Наказателно-процесуалния кодекс от 1974 г. прокурорът прекратява производството, ако твърдените действия не представляват престъпление. Чл. 237, ал. 3 и ал. 4, в сила по това време, предвиждат, че постановлението за прекратяване на предварителното производство може да бъде обжалвано пред първоинстанционния съд, чието решение е окончателно.

Д. Отговорността на държавата за вреди, причинени на частни лица

55. Чл. 1 от Закона за отговорността на държавата за вреди, причинени на граждани, от 1988 г., който през юли 2006 г. е преименуван на Закон за отговорността на държавата и общините за вреди – „Законът от 1988 г.“, предвижда, че държавата и общините отговарят за вредите, причинени на граждани (а от 1 януари 2006 г. и юридическите лица) от незаконосъобразни актове, действия или бездействия на техни органи и длъжностни лица при или по повод изпълнение на административна дейност.

56. Общите положения за непозволеното увреждане са изложени в чл. 45–54 от Закона за задълженията и договорите 1951 г. („Закон от 1951 г.“). Член 45, ал. 1 предвижда, че всеки е длъжен да поправи вредите, които виновно е причинил другиму. А чл. 49 предвижда, че този, който е възложил на друго лице някаква работа, отговаря за вредите, причинени от него при или по повод изпълнението на тази работа. Юридическите лица не носят отговорност на основание чл. 45, ал. 1, тъй като те не могат да действат умишлено. Според чл. 49 те могат да носят непряка отговорност за деликтното поведение на лицата, наети от тях (ПВС № 7 от 30 декември 1959 г.). Една от предпоставките за отговорността на основание чл. 45–50 от Закона от 1951 г. е неправомерността на съответното поведение (Решение № 567 от 24.11.1997 г. по гр. д. № 775/1996 г., ВС, 5-членен състав). Понякога българските съдилища разглеждат искове срещу държавните органи по чл. 49 (вж. националната съдебна практика, цитирана във *First Sofia Commodities EOOD and Paragh v. Bulgaria (dec.)*, № 14397/04, § 17, 25 януари 2011 г.).

ПО ПРАВОТО

І. ТВЪРДЕНИ НАРУШЕНИЯ НА ЧЛЕН 2 ОТ КОНВЕНЦИЯТА И НА ЧЛЕН 13 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ВЪВ ВРЪЗКА С ЧЛ. 2

57. Предмет на жалбата на жалбоподателите е смъртта на г-н Тодоров и твърдяната неефективност на разследването на обстоятелствата, при които той е загубил живота си. Те се позовават на чл. 2 от Конвенцията, който гласи:

„1. Правото на живот на всеки се защитава от закона. Никой не може да бъде умишлено лишен от живот освен в изпълнение на съдебна присъда за извършено престъпление, за което такова наказание е предвидено в закона.

2. Лишаването от живот не се разглежда като противоречащо на разпоредбите на този член, когато то е резултат от употреба на сила, призната за абсолютно необходима:

- a) при защитата на което и да е лице от незаконно насилие;
- b) при осъществяването на законен арест или при предотвратяване на бягството на лице, законно лишено от свобода“

А. Допустимост

58. Правителството твърди, че жалбоподателите не могат да претендират, че са жертви на насилие, тъй като разследването категорично е установило, че г-н Тодоров сам е причинил смъртта си и тя не е в резултат на действията на полицията. Поради това държавата не е отговорна по силата на чл. 2 от Конвенцията и жалбоподателите не могат да претендират, че са жертви на нарушението на тази разпоредба.

59. Правителството също така твърди, че жалбоподателите не са изчерпали всички вътрешноправни средства за защита, тъй като те не са предявили иски за обезщетение за вреди срещу държавата съгласно чл. 1 от Закона от 1988 г. или съгласно чл. 45 от Закона от 1951 г. (вж. § 55 и 56 по-горе). Има пряка процесуална връзка между резултатите от наказателното производство и гражданскопроцесуалните средства за обезщетяване на вредите, към които могат да прибегнат жалбоподателите.

60. Жалбоподателите не коментират твърденията на Правителството.

61. Що се отнася до възраженията на Правителството, че жалбоподателите нямат статут на жертва, Съдът отбелязва, че според чл. 34 е достатъчно жалбоподателят да претендира, че е бил засегнат от действие, пропуск или ситуация, която е в разрез с Конвенцията (вж. *Klass and Others v. Germany*, 6 септември 1978, § 33, *Cerिया A № 28*). Въпросът дали жалбоподателят в действителност е толкова засегнат, както и дали той или тя всъщност е жертва на нарушение на Конвенцията, е въпрос по съществуването на делото (пак там, § 38, както и *Doğan and Others v. Turkey*, № 8803-8811/02, 8813/02 и 8815-8819/02, § 93, *ECHR 2004-VI (извадки)*, и *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom [GC]*, № 55721/07, § 106–107, *ECHR 2011-...*). Ето защо Съдът ще отговори на тези въпроси при разглеждането на жалбата по същество.

62. Възражението се отхвърля.

63. Сега Съдът се връща към възражението на правителството за това, че жалбоподателите не са изчерпали всички вътрешноправни средства за защита. На първо място Съдът отбелязва, че искът за обезщетение за вреди сам по себе си не може да отстрани твърдяното нарушение на процедурното задължение на държавата по силата на чл. 2 (вж. наред с други източници *McKerr v. the United Kingdom*, № 28883/95, § 121 и 156, *ECHR 2001-III*). В конкретния случай Съдът не счита, че е необходимо да се произнесе дали иск за обезщетение на вреди сам по себе си може да отстрани твърдяното нарушение на материалната част на чл. 2. Даже да се предположи, че по принцип такъв иск би удовлетворил жалбата на жалбоподателите, поради изложените в

горния параграф причини Съдът не е убеден, че предявяването на такъв иск това има сериозни изгледи за успех.

64. Прокуратурата е прекратила разследването на смъртта на г-н Тодоров с извода, че използваната срещу него сила е била законосъобразна и съразмерна (вж. § 41 по-горе). Този извод е напълно подкрепен и от Пловдивския военен съд в производството по жалба срещу прекратяването на делото (вж. § 43 по-горе). Вярно е, че тези констатации не са задължителни за гражданския съд, който разглежда едни и същи факти в контекста на отделен иск за вреди (вж. наред с други източници *Anna Todorova v. Bulgaria*, № 23302/03, § 82, 24 май 2011 г., цитиране на *Assenov and Others v. Bulgaria*, 28 октомври 1998 г., § 112, *Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII*). Въпреки това не може да се пренебрегне обстоятелството, че в тези дела, когато наказателното производство за използването на огнестрелно оръжие от страна на полицията е било прекратено от страна на прокуратурата, българските граждански съдилища не са били склонни да уважат последващи иски за обезщетяване на вреди. В едно такова дело, като например *Tzekov v. Bulgaria* (№ 45500/99, § 23, 27, 23 февруари 2006 г.), съдилищата са отхвърлили иск за използването на огнестрелно оръжие срещу невъоръжен човек, който не е бил заподозрян в извършване на престъпление с използване на насилие, нито пък е бил опасен, но не е успял да спре каруцата си с коня, когато му е било заповядано. В по-скорошно дело – *Vasil Sashov Petrov v. Bulgaria* (№ 63106/00, § 21 и 60–61, 10 юни 2010 г.), Върховният касационен съд е отхвърлил подобен иск, като е отстоявал становището, че действията на полицията са били съразмерни и законосъобразни, въпреки че лицето, срещу което са използвали огнестрелно оръжие, не е било заподозряно в извършване на престъпление с използване на насилие, нито пък е било опасно. Съдът не възприема този подход, като заявява, че такъв подход излиза извън стандартите, произтичащи от практиката на Съда, която изисква много внимателна преценка дали животозастрашаваща сила, използвана по време на полицейски операции, е повече от „абсолютно необходима“, т.е. строго съразмерна на обстоятелствата. Правителството не посочва никакви съдебни решения на националните съдилища, в които да е била направена такава преценка. При тези обстоятелства Съдът не е убеден, че подобен иск за обезщетение за вреди би имал разумен шанс за успех, особено като се има предвид, че г-н Тодоров е оказал съпротива при ареста му, бил е въоръжен и е стрелял по полицията (вж. *mutatis mutandis*, *Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, 9 октомври 1997 г., § 161, *Reports 1997-VI*). Задължение на правителството е да докаже, че не са изчерпани всички вътрешноправни средства за защита, за да убеди Съда, че такова средство, на което се позовава, съществува и е ефективно и на теория и на практика (вж. *Zlinsat, spol. s r. o. v. Bulgaria*, № 57785/00, § 56, 15 юни 2006 г.).

65. Това възражение също трябва да бъде отхвърлено.

66. Съдът счита, че тези жалби не са явно необосновани по смисъла на чл. 35, § 3, б. „а“ от Конвенцията, нито пък недопустими на други основания. Така че следва да бъдат обявени за допустими.

В. По същество

1. Смъртта на г-н Тодоров

67. Правителството твърди, че полицаите са използвали огнестрелно оръжие като последна възможност за задържането на г-н Тодоров, за да го отведат за изтърпяване на присъдата му лишаване от свобода, и не са имали намерението да го убият. Действията им са били съразмерни, защото г-н Тодоров е бил осъден за редица тежки престъпления, бил е въоръжен и опасен и пръв е започнал стрелба по полицията. Опитали са се да разрешат ситуацията по мирен начин, като са извикали психолози и роднини на г-н Тодоров и непрекъснато са се опитвали да преговарят с него. Въпреки това г-н Тодоров е стрелял по полицаите, като по този начин сериозно е застрашил живота им. Приземният етаж на къщата е обстрелван с гранатомет, за да не бъде ранен г-н Тодоров. Единствената цел е била да се направи пробив в стената на къщата за полицаите, които ще атакуват къщата, а не за да бъде ранен г-н Тодоров. Като се има предвид, че той е бил въоръжен и опасен, полицията не е можела да му позволи да избяга и евентуално да рани други хора. Затова е било наложително да се атакува къщата. На следващата сутрин полицията е влязла в къщата, без да използва огнестрелно оръжие. Цялата операция, и по-специално участието на Специализирания отряд за борба с тероризма, е била в пълно съответствие с приложимите правила за използването на сила и се е основавала на писмени заповеди на министъра на вътрешните работи.

68. Жалбоподателите твърдят, че полицейската операция, започнала с намерението да се задържи г-н Тодоров, се е превърнала в операция за убийството му, в нарушение на забраната за умишлено лишаване от живот, посочена в чл. 2, § 1 от Конвенцията. Доказателство за това е решението да се изстрелят снаряди по къщата, в която се е укривал, и то часове, след като е престанал да оказва всякаква съпротива. Не са правени никакви опити за влизане в къщата след 17.00 ч. на 10 декември 2003 г. На роднините на г-н Тодоров не е било позволено да му дадат мобилен телефон или друго устройство за общуване, което да му даде възможност да установи контакт с полицията. Решението да се използват ракетни снаряди е било мотивирано по-скоро от желанието на полицията по-бързо да сложи край на живота на г-н Тодоров, а не да го съхрани. Във връзка с това трябва да се подчертае, че къщата е била заобиколена от десетки полицаи, включително от Специализирания отряд, които биха попречили на г-н Тодоров да избяга. Въпреки това те не са изработили стратегия, която да не позволи използването на смъртоносна сила.

69. След делото *McCann and Others v. the United Kingdom* (27 септември 1995 г., Серия А № 324) Съдът е разглеждал редица дела, по които полицията е

използвала сила, обикновено огнестрелни оръжия срещу въоръжени или опасни лица (вж. наред с други източници *Andronicou and Constantinou*, цитирано по-горе, § 181–86 и § 191–193; *Gyl v. Turkey*, № 22676/93, § 79–83, 14 декември 2000 г.; *Brady v. the United Kingdom (dec.)*, № 55151/00, 3 април 2001 г.; *Makaratzis v. Greece [GC]*, № 50385/99, § 64–71, ECHR 2004-XI; *Bubbins v. the United Kingdom*, № 50196/99, § 138–152, ECHR 2005-II (извадки); *Perk and Others v. Turkey*, № 50739/99, § 58–73, 28 март 2006 г.; *Halit Çelebi v. Turkey*, № 54182/00, § 49–52, 2 май 2006 г.; *Yüksel Erdoğan and Others v. Turkey*, № 57049/00, § 91–101, 15 февруари 2007 г.; *Huohvainen v. Finland*, № 57389/00, § 96–109, 13 март 2007 г.; *Ramsahai and Others v. the Netherlands [GC]*, № 52391/99, § 280–282 и 288–289, ECHR 2007-II; *Bakan v. Turkey*, № 50939/99, § 52–56, 12 юни 2007 г.; *Ekrem v. Turkey*, № 75632/01, § 56–61, 12 юни 2007 г.; *Usta and Others v. Turkey*, № 57084/00, § 51–61, 21 февруари 2008 г.; *Kasa v. Turkey*, № 45902/99, § 82–89, 20 май 2008 г.; *Gülen v. Turkey*, № 28226/02, § 33–39, 14 октомври 2008 г.; *Golubeva v. Russia*, № 1062/03, § 94–111, 17 декември 2009 г.; *Wasilewska and Kalucka v. Poland*, № 28975/04 и 33406/04, § 49–58, 23 февруари 2010 г.; *Vachkovi v. Bulgaria*, № 2747/02, § 72–77, 8 юли 2010 г.; *Vlaevi v. Bulgaria*, № 272/05 и 890/05, § 70–82, 2 септември 2010 г.; *Giuliani and Gaggio v. Italy [GC]*, № 23458/02, § 183–196, 211–218 и 252–262, 24 март 2011 г.; и *Finogenov and Others v. Russia*, № 18299/03 и 27311/03, § 217–266, 20 декември 2011 г.). Съдът също така е разглеждал редица дела за употреба на сила от въоръжените сили – огнестрелно оръжие или по-тежки оръжия като гранати, артилерийски снаряди и въздушни бомби или ракети (вж. *Güleç v. Turkey*, 27 юли 1998 г., § 70–73, *Reports 1998-IV*; *Ergi v. Turkey*, 28 юли 1998 г., § 79–81, *Reports 1998-IV*; *Isayeva and Others v. Russia*, № 57947/00, 57948/00 и 57949/00, § 174–200, 24 февруари 2005 г.; *Isayeva v. Russia*, № 57950/00, § 179–201, 24 февруари 2005 г.; *Anik and Others v. Turkey*, № 63758/00, § 55–67, 5 юни 2007 г.; *Khatsiyeva and Others v. Russia*, № 5108/02, § 130–140, 17 януари 2008 г.; *Akhmadov and Others v. Russia*, № 21586/02, § 98–103, 14 ноември 2008 г.; *Suleymanova v. Russia*, № 9191/06, § 78–87, 12 май 2010 г.; *Abuyeva and Others v. Russia*, № 27065/05, § 196–203, 2 декември 2010 г.; *Esmukhambetov and Others v. Russia*, № 23445/03, § 140–151, 29 март 2011 г.; *Kerimova and Others v. Russia*, № 17170/04, 20792/04, 22448/04, 23360/04, 5681/05 и 5684/05, § 241–258, 3 май 2011 г.; *Khamzayev and Others v. Russia*, № 1503/02, § 175–190, 3 май 2011 г.).

70. В резултат на тези решения принципите, регулиращи използването на сила от властите, планирането на полицейските операции, законодателните, административните и регулаторните мерки, които договарящите се страни трябва да приемат, за да сведат до минимум вероятността от неблагоприятни последици от използването на сила, са добре регулирани в практиката на Съда. Наскоро те бяха изложени много подробно в § 174–182, 208–210 и 244–250 на решението на Голямата камера на Съда по делото *Giuliani and Gaggio* (цитирано по-горе) и не е необходимо да се повтарят тук.

71. Връщайки се към фактите по настоящето дело, Съдът отбелязва, че разследването на смъртта на г-н Тодоров е стигнало до извода, че той е починал в резултат на взрив на ръчна граната, която той сам е активирал. Не е задача на Съда да определи дали е било така; достатъчно е да се отбележи, че г-н Тодоров е загинал по време на полицейска операция с употреба на смъртоносна сила срещу него.

72. Отговорността на държавата не се ограничава само до случаите, в които има сериозни доказателства, че използването на сила от страна на държавните служители е пряката причина за смъртта на човек. Държавата може да носи отговорност, когато служителите не са успели да вземат всички възможни предпазни мерки при избора на средствата и методите, за да се избегне или поне минимизира опасността от случайна загуба на живот. Затова, въпреки че не е установено дали смъртта на г-н Тодоров е причинена пряко от изстрелите и гранатите на полицията или от експлозив, активиран от самия него, Съдът трябва да реши дали операцията е планирана и извършена по начин да избегне или намали до минимум всякакъв риск за живота (вж. *Ergi*, цитиран по-горе, § 77–79).

73. Във връзка с това трябва да се отбележи, че когато полицейската операция е започнала, г-н Тодоров е бил жив, а когато е завършила, той е бил мъртъв и освен това разследването не е установило точното време на смъртта му. Поради това Съдът счита, че не може да се изключи вероятността г-н Тодоров да е останал жив до крайните етапи на използването на сила срещу него в ранните часове на 11 декември 2003 г. Следователно действията на полицията по време на цялата операция, включително и последните етапи, трябва да се разгледат от гледна точка на съвместимостта им с чл. 2 на Конвенцията.

74. Като се има предвид, че полицията е започнала операцията с намерението да бъде задържан г-н Тодоров, а той е стрелял по полицаите, които са се опитали да го арестуват, на пръв поглед делото трябва да бъде разгледано по силата на чл. 2, § 2, б. „а“ и „б“ (вж. *Perk and Others*, цитиран по-горе § 62–63). Жалбоподателите твърдят, че в хода на полицейската операция полицията в действителност е решила да убие г-н Тодоров вместо да го задържи и въз основа на това твърдят, че делото следва да бъде разгледано по силата на чл. 2, § 1, който категорично забранява умишленото лишаване от живот, когато не е постановена смъртна присъда. Такова твърдение трябва да бъде подкрепено със солидни доказателства (вж. *McCann and Others*, § 179, и *Perk and Others*, § 59, и двете цитирани по-горе). Освен за характера на използваната от полицията сила – експлозивни и ракетни снаряди – по делото има малко данни в подкрепа на такъв извод. В частност обстоятелството, че е извикан Специализираният отряд за борба с тероризма, не е достатъчно доказателство в това отношение (вж. *McCann and Others*, цитирано по-горе, § 183). Съдът не е убеден, че случаят е точно такъв.

75. Дори да приемем, че полицията не е имала намерение да убие г-н Тодоров, трябва да се установи дали използваната от полицията сила е била съразмерна и дали

полицейската операция е била планирана и контролирана така, че да намали до възможно най-голяма степен прибягването до смъртоносна сила.

76. Поради това, че в конкретния случай действителното използване на сила (под формата на специални експлозиви и ракетни снаряди) изглежда неразривно свързано с планирането и контрола на полицейската операция, Съдът ще разгледа тези два аспекта съвместно. Съдът не смята, че е целесъобразно да прави конкретни изводи относно правната рамка, уреждаща планирането и контрола на действията на Специализирания отряд за борба с тероризма (вж. § 50–51 по-горе). Страните не засягат този въпрос в становищата си, а и не е ясно дали веригата от събития, довели до смъртта на г-н Тодоров, е в резултат на недостатъците на правната рамка (обратно на *Makaratzis*, цитиран по-горе, § 34 и 59–71). За разлика от предишните дела срещу България, по които Съдът приема, че правилата, регулиращи използването на сила за арестуването на невъоръжени и неопасни лица, са имали пропуски в отношение на това, че са позволили на полицията да използва огнестрелно оръжие срещу тях (вж. *Nachova and Others v. Bulgaria [GC]*, № 43577/98 и 43579/98, § 99–102, *ECHR* 2005-VII; *Tzekov*, цитирано по-горе, § 53–56; *Vasil Sashov Petrov v. Bulgaria*, № 63106/00, § 43–47, 10 юни 2010 г.; и *Karandja v. Bulgaria*, № 69180/01, § 56–60, 7 октомври 2010 г.), настоящото дело се отнася за въоръжен и опасен човек, който е използвал огнестрелно оръжие срещу полицията. Констатациите на Съда по тези четири дела не могат автоматично да се приложат върху дадената ситуация. Съдът трябва да вземе предвид обстановката, в която се е случило събитие, и начина, по който са се развили нещата през деня (вж. наред с други източници *Andronicou and Constantinou*, цитирано по-горе § 182).

77. Полицията, която е била обстрелвана, е знаела, че има работа с въоръжено и опасно лице и затова Съдът счита, че решението да се използва огнестрелно оръжие и да се извика Специализирания отряд за борба с тероризма не е погрешно (вж. *Andronicou and Constantinou*, § 185, и *Perk and Others*, § 62, и двете цитирани по-горе).

78. Въпреки това основният въпрос е дали, с оглед на начина, по който се развиват нещата, последвалите решения за използването на експлозиви и ракетни снаряди са оправдани. По мнението на Съда три са факторите, които показват, че тези решения не са били оправдани, особено що се касае до използването на ракетни снаряди. Първо, полицията не е била изправена пред непосредствена заплаха за живота на невинни хора, което да ги накара спешно да използват сила (обратно на *McCann and Others*, § 200; *Andronicou and Constantinou*, § 185; и *Perk and Others*, § 63–68, всички цитирани по-горе). Съмнително е, че такова действие в действителност е било необходимо, тъй като става ясно, че полицията е била многобройна и добре въоръжена, имала е достатъчно време да оглади къщата, в която г-н Тодоров се е криел, да предприеме мерки за предотвратяване на бягството му и да подготви внимателно арестуването му (сравни с *Golubeva*, § 106 и *Anik and Others*, § 63–65, двете цитирани по-

горе). Решенията за използване на експлозивни и ракетни снаряди – обстоятелство, изрично споменато от Пловдивския военен съд в първото му решение (вж. § 35 по-горе) – са взети много след последния изстрел на г-н Тодоров и следователно не са били продиктувани от негова внезапна насилствена реакция или от пряк негов опит да отнеме човешки живот (обратно на *Andronicou and Constantinou*, § 191; *Yüksel Erdoğan and Others*, § 97–98; и *Huohvanainen*, § 97 и § 106 *in fine*, всички цитирани по-горе). Вярно е, че по-рано през деня полицията се е опитвала да преговаря с г-н Тодоров, но не се е опитвала да приключи инцидента чрез убеждаване и диалог до последния възможен момент (обратно на *Andronicou and Constantinou*, цитиран по-горе, § 183), затова остават съмнения за ефективността на комуникацията на полицията с г-н Тодоров. На второ място, изглежда, че полицаите не са допусkali, че някои от преценките им – като например тази, че мястото около къщата и двора са минирани – може да са погрешни (вж. *mutatis mutandi McCann and Others*, цитирано по-горе, § 213). На трето място, използвали са оръжие, което е твърде мощно за целта, която са искали да постигнат (вж. *mutatis mutandis, Isayeva and Others*, цитирано по-горе, § 195) очевидно без да предвидят опасностите, до които водят такива методи (вж. *mutatis mutandis, Isayeva*, цитирано по-горе, § 189). Спорно е дали използването на експлозивни и изстрелването на не по-малко от 15 ракетни снаряда, което неминуемо поставя в опасност живота на всеки в близост до местата на взривяването им, е оправдано, поради това, че полицаите са били убедени, че техният живот и този на цивилните лица е бил изложен на риск от г-н Тодоров или защото е било необходимо да се осигури достъп до къщата. Макар че не е задача на Съда, който разглежда събитията отстрани, да замести със своето виждане визията на полицаите, които е трябвало да действат в напрегната ситуация и изправени пред въоръжен и опасен индивид, и макар че погрешните решения или неправилните преценки в ретроспектива сами по себе си не водят до отговорност по силата на чл. 2 (вж. наред с други източници *Andronicou and Constantinou*, § 192, и *Brady*, двете цитирани по-горе), Съдът счита, че използването на тежко оръжие и експлозивни, което влече след себе си опасност за човешкия живот, не може да се смята за оправдано при дадените обстоятелства.

79. Не е работа на Съда да прави заключения точно как г-н Тодоров е загубил живота си (вж. *mutatis mutandis, Vachkovi*, цитиран по-горе, § 76). Въпреки това, в светлината на горе изложените причини, Съдът смята, че не е било доказано, че използваната сила, която така или иначе е довела до смъртта на г-н Тодоров, е била абсолютно необходима, както се изисква в чл. 2 на Конвенцията.

80. Налице е нарушение на тази разпоредба.

2. Ефективността на разследването

81. Правителството твърди, че разследването на смъртта на г-н Тодоров е било цялостно, обективно и достатъчно бързо. Започнато е в същия ден. Аутопсията е била извършена на следващия ден, идентифицирани са всички наранявания по тялото

на г-н Тодоров и е посочена причината за смъртта му. Всички полицейски служители, които са участвали в операцията, са били разпитани и са били получени експертни становища. Разследващите органи са били независими от лицата, участвали в полицейската операция. При вземането на решение за прекратяване на производството прокурорите и съдилищата са приложили надлежно чл. 12а от Наказателния кодекс. Констатациите им са били напълно в съответствие с практиката на Съда по чл. 2 от Конвенцията.

82. Жалбоподателите твърдят, че разследването е било тенденциозно и не е осветило редица въпроси. На първо място, то не е могло да установи точното време на смъртта на г-н Тодоров. След връщането на делото от Пловдивския военен съд прокурорът е поискал експерт по балистика да отговори на този въпрос, но на този въпрос би могъл да се отговори само патолог. Всички експерти са приели за даденост, че г-н Тодоров се е самовзривил. Заключение, че смъртта му се дължи на взривяване на ръчна граната е слабо подкрепено с доказателства. Няма информация за използваните за да се направи пробив в стената на къщата експлозивни; заключението, че металните частици, намерени в тялото на г-н Тодоров, са от ръчна граната, е под въпрос. На последно място, показанията на полицаите, участвали в операцията, са били идентични, съдържащи едни и същи думи и изрази. Отделен проблем е невъзможността полицаите от Специализирания отряд за борба с тероризма да се идентифицират, да се подложат на наказателно преследване или дори само да се разпитат поради формулировката на чл. 159, ал. 3 от Закона за МВР от 1997.

83. Съдът отбелязва, че принципите, регулиращи процедурното задължение на държавата да извърши ефективно разследване при убийство на лица в резултат на употреба на сила от представители на държавата, са добре уредени в неговата практика. Те са подробно изложени в § 298–306 на решението на Голямата камера по делото на *Giuliani and Gaggio* (цитирано по-горе).

84. Разследването в конкретния случай е започнало незабавно и е вървяло с добри темпове. Властите са разпитали редица свидетели и са получили експертни мнения по различни аспекти на делото. Въпреки това може да се смята, че разследването има недостатъци в две важни насоки. Първо, стандартът, приложен от властите, не съответства на стандарта по чл. 2, § 2 – „само когато това е абсолютно необходимо“ (вж. *mutatis mutandis, Nachova and Others, § 113–114; Tzekov, § 71; Vasil Sashov Petrov, § 52; Karandja, § 65; and Vlaevi, § 88*, всички цитирани по-горе). Формулировката на прокурорското постановление за прекратяване на наказателното производство и съдебното решение, което го потвърждава (вж. § 41 и 43 по-горе) показват единомислие относно това, че използваната сила, включително експлозивите и ракетните снаряди, са оправдани с цел преодоляване на съпротивата на г-н Тодоров (вж. *mutatis mutandis, Anik and Others, § 60, and Wasilewska and Kalucka, § 62*, и двете цитирани по-горе). На второ място, разследващите органи твърдят, че членовете на Специализирания отряд за борба с тероризма не могат да бъдат разпитвани или под-

ложени на наказателно преследване, защото според чл. 159, ал. 3 на Закона за МВР от 1997 г. самоличността им се запазва в тайна (вж. § 41 и 52 по-горе). За първи път Съдът изрази загриженост по отношение на този подход по делото *Rashid v. Bulgaria* (№ 47905/99, § 63–65, 18 януари 2007). По-късно, по делото *Vachkovi* (цитирано по-горе, § 81–83 и § 87–89), Съдът изрично посочи, че това е в нарушение на изискванията на чл. 2, тъй като невъзможността да се установи идентичността на отговорните лица прави разследването неефективно (вж. също и *Hristovi v. Bulgaria*, № 42697/05, § 88–91, 11 октомври 2011 г.). Съдът не вижда причина да промени становището си по настоящото дело.

85. От това следва, че по силата на чл. 2 от Конвенцията е налице нарушение на процедурното задължение на държавата – ответник за ефективно разследване на обстоятелствата, при които г-н Тодоров е загубил живота си.

3. Твърдяно нарушение на член 13 от Конвенцията във връзка с член 2

86. Жалбоподателите се оплакват, че не са разполагали с ефективно средство за защита по отношение на твърдените нарушения на чл. 2 от Конвенцията. Те се позовават на чл. 13 от Конвенцията:

87. Чл. 13 гласи следното:

„Всеки, чиито права и свободи, провъзгласени в тази конвенция, са нарушени, има право на ефикасни правни средства за тяхната защита пред съответните национална власти дори и нарушението да е извършено от лица, действащи при упражняване на служебни функции“

88. Страните не коментират тази жалба в становищата си.

89. Като има предвид причините, поради които е констатирано нарушение на процедурните задължения на държавата по чл. 2, Съдът счита, че не е необходимо да изследва дали е налице и нарушение на чл. 13 (вж. най-скорошен източник, *Karandja*, цитиран по-горе, § 72).

II. ТВЪРДЕНИ НАРУШЕНИЯ НА ЧЛЕН 1 ОТ ПРОТОКОЛ № 1 И НА ЧЛЕН 13 ОТ КОНВЕНЦИЯТА ВЪВ ВРЪЗКА С ЧЛЕН 1 ОТ ПРОТОКОЛ № 1

90. Жалбоподателите се оплакват, че частичното разрушаване на къщата на г-н Тодоров е в резултат на използването на неправомерна и несъразмерна сила. Те се позовават на чл. 1 от Протокол № 1, който гласи:

„Всяко физическо или юридическо лице има право мирно да се ползва от своите притежания. Никой не може да бъде лишен от своите притежания освен в интерес на обществото и съгласно условията, предвидени в закона и в общите принципи на международното право.

Предходните разпоредби не накръняват по никакъв начин правото на държавите да въвеждат такива закони, каквито сметнат за необходими за осъществяването на контрол върху ползването на притежанията в съответствие с об-

ция интерес или за осигуряване на плащането на данъци или други постъпления или глоби.“

91. Жалбоподателите се оплакват, че по силата на чл. 13 на Конвенцията те не са имали ефикасно средство за защита. Текстът на чл. 13 е изложени в § 87 по-горе.

92. Правителството твърди, че жалбоподателите не са изчерпали вътрешноправните средства за защита по отношение на тяхната жалба по силата на чл. 1 от Протокол № 1, тъй като не са предявили иск за обезщетение за вреди, причинени на къщата, на основание чл. 45 от Закона от 1951 г. или чл. 1 от Закона от 1988 г. (вж. § 55 и 56 по-горе).

93. По съществуващото на жалбата по чл. 1 от Протокол № 1 правителството твърди, че жалбоподателите не могат да претендират действително право на собственост върху къщата, защото тя е била построена незаконно и без необходимото разрешително за строеж. Следователно тя подлежи на събаряне и не се ползва от защитата на закона. Не е започната процедура за легализирането ѝ. Правителството твърди, че частичното унищожаване на къщата е било законосъобразно и в интерес на обществото. Г-н Тодоров се е барикадирал вътре и е стрелял по полицаите. Следователно той самият е провокирал тази ситуация и частично е допринесъл за щетите по къщата. Полицията е трябвало да действа, за да го извади от къщата, а също така е имало индикации, че къщата и мястото около нея е било минирано. Вредите са били неизбежни. Полицията, която е действала при много трудни условия, не е имала намерение да причинява вреди върху къщата и е прекратила огъня веднага, след като е направила пробив, който да позволи шурмуването на къщата.

94. Жалбоподателите изтъкват, че правителството не посочва примери, доказващи ефективността на предложеното средство за правна защита. Не може да се предяви иск по чл. 45 от Закона от 1951 г., защото Законът от 1988 г. е *lex specialis* по отношение на искове срещу властите. Що се касае до иск по чл. 1 от Закона от 1988 г., той не би имал никакви изгледи за успех, тъй като гражданските съдилища са обвързани с влязлото в сила решение за прекратяване на наказателното производство, с което се приема, че действията на полицията са били законосъобразни. По предходни дела Съдът е приел, че липсата на ефективно разследване обуславя отговорността на държавата по силата на чл. 13 от Конвенцията.

95. По съществуващото на жалбата по чл. 1 от Протокол № 1 жалбоподателите твърдят, че къщата е била построена върху парцел, притежаван от г-н Тодоров, и че тогава той е живеел там с майка си. Преди полицейската операция за арестуването на г-н Тодоров нито един орган не е констатирал, че къщата е незаконна постройка. Известно време след събитията, на 20 януари 2007 г., компетентните органи са издали удостоверение, че къщата е търпима сграда, което означава, че в съответствие с приложимите строителни наредби не подлежи на събаряне. Освен това къщата е включена в кадастралните планове. Във всички случаи вътрешното право не дава ед-

нозначен отговор на въпроса дали е имало владение по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1.

96. Според жалбоподателите частичното унищожаване на къщата по време на полицейската операция за задържането на г-н Тодоров е намеса в ползването на притежаваното от тях имущество. И тъй като използваната сила от страна на полицията е била несъразмерна, а следователно и в нарушение на чл. 12а от Наказателния кодекс, тази намеса не може да се счита за законосъобразна. Би могло да се приеме, че е преследвана легитимна цел да се гарантира задържането на г-н Тодоров, но тази сила е била явно несъразмерна за постигането на целта, особено като се има предвид, че без достатъчно основание са използвани тежки оръжия.

97. Съдът не намира за нужно да решава дали жалбоподателите са изчерпали вътрешноправните средства за защита по силата на чл. 1 от Протокол № 1, както и дали могат да претендират, че са жертви на твърдяното нарушение на тази разпоредба (вж. *mutatis mutandis*, *Finozhenok v. Russia (dec.)*, № 3025/06, 31 май 2011 г., когато разрушената собственост е принадлежала на майката и брата на жалбоподателя), тъй като счита, че в това отношение жалбата им е във всички случаи недопустима по следните причини.

98. Преди да анализира дали частичното унищожаване на къщата е оправдано, Съдът трябва да реши позволява ли правното положение на г-н Тодоров по отношение на къщата приложението на чл. 1 от Протокол № 1. Съдът отбелязва, че по онова време не е имало доказателства, че по време на твърдяната намеса – полицейската операция за задържането на г-н Тодоров на 10–11 декември 2003 г., – той е имал действително право на собственост върху къщата или земята, върху която е била построена. От представените от жалбоподателите доказателства става ясно, че парцелът или е бил възстановен съгласно реституционното законодателство няколко месеца след това през юни 2004 г. (вж. § 44 по-горе), или първият жалбоподател го е купил от трето лице през май 2006 г. (вж. § 45 по-горе). Въпреки че вътрешното право не установява убедително правото на собственост на г-н Тодоров върху къщата по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1 (вж. *Beyeler v. Italy [GC]*, № 33202/96, § 100, *ECHR 2000-I*; *Zwierzynski v. Poland*, № 34049/96, § 63, *ECHR 2001-VI*; *Hamer v. Belgium*, № 21861/03, § 75, *ECHR 2007-V (извадка)*; *Depalle v. France [GC]*, № 34044/02, § 68, *ECHR 2010-...*; и *Brosset-Triboulet and Others v. France [GC]*, № 34078/02, § 71, 29 март 2010 г.), жалбоподателите не предоставят никаква информация, като например годината, през която къщата е била построена, подробна информация за използването на къщата от г-н Тодоров или нещо друго, което да показва, че властите са знаели за съществуването на къщата, третирали са я като търпима сграда, а г-н Тодоров – като собственик на къщата. Съдът може да заключи, че г-н Тодоров е имал вещноправен интерес от мирното ползване на къщата, което е установено в достатъчна степен и по тежест е равнозначно на притежание (обратно на *Zwierzynski*, цитирано по-горе, § 64–65; *Öneryıldız v. Turkey [GC]*, № 48939/99, § 127–129, *ECHR 2004-XII*;

Osman v. Bulgaria, № 43233/98, § 96–97, 16 февруари 2006 г., и *Hamer*, § 76; *Depalle*, § 65; и *Brosset-Triboulet and Others*, § 68, всички цитирани по-горе).

99. От това следва, че тази жалба е несъвместима *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35, § 3, б. „а“ и трябва да бъде отхвърлена съгласно чл. 35, § 4.

100. Според установената съдебна практика на Съда чл. 13 от Конвенцията се прилага само когато дадено лице има защитима претенция, че е жертва на нарушение на правото по Конвенцията (вж. наред с други източници *Menteş and Others v. Turkey*, № 36217/97, § 88, 18 януари 2005 г.). Предвид горните констатации по отношение на чл. 1 от Протокол № 1 Съдът не счита, че жалбоподателите имат защитима претенция съгласно тази разпоредба. Следователно чл. 13 е неприложим.

101. От това следва, че жалбата е несъвместима *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията по смисъла на чл. 35, § 3, б. „а“ и трябва да бъде отхвърлена в съответствие с чл. 35, § 4.

III. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЧЛЕН 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

102. Чл. 41 от Конвенцията предвижда

„Ако Съдът установи, че е имало нарушение на Конвенцията или на Протоколите към нея и ако вътрешното право на съответната Високодоговаряща страна допуска само частично обезщетение, Съдът, ако е необходимо, постановява предоставянето на справедливо обезщетение на потърпевшата страна.“

А. Имуществени вреди

103. Жалбоподателите претендират 11 271.23 български лева (BGN) – имуществените вреди, претърпени в резултат на частично унищожаване на къщата. Това е сумата, която според експертен доклад, изготвен в хода на разследването, ще бъде изразходвана за ремонт; по-късно жалбоподателите са извършили този ремонт.

104. Правителството не коментира тази част на иска.

105. Съдът отбелязва, че обезщетение за вреди може да бъде присъдено само дотолкова, доколкото вредата е в резултат на установено нарушение. В конкретния случай Съдът не констатира нарушение на чл. 1 от Протокол № 1. Ето защо няма място за присъждане на обезщетение по тази част на иска.

В. Неимуществени вреди

106. Жалбоподателите претендират 100 000 евро (EUR) за всеки един от тях за неимуществени вреди, произтичащи от смъртта на г-н Тодоров и от неефективността на последвалото разследване. Те се позовават на съдебната практика на Съда и твърдят, че са им причинени големи болки и страдания. По-нататък жалбоподателите претендират 6000 EUR за всеки един от тях за неимуществени вреди, произтичащи от разрушаването на къщата, което по техни твърдения им е причинило емоционална травма.

107. Правителството твърди, че в първата си част искът е прекомерен и далеч надхвърля присъжданото обезщетение от Съда по предходни дела, при които са констатирани нарушения на чл. 2 от Конвенцията в резултат на действията на полицията. Второто искане също е прекомерно. По мнение на правителството в конкретния случай констатирането на нарушение би било равнозначно на достатъчно справедливо удовлетворение.

108. Съдът отбелязва, че в настоящия случай присъждане на справедливо обезщетение може да бъде основано единствено на нарушение на чл. 2 от Конвенцията. Това означава, че Съдът счита, че жалбоподателите са пострадали значително в резултат на нарушенията на техните права съгласно тази разпоредба. Като се произнася по справедливост съгласно чл. 41, Съдът присъжда на двамата жалбоподатели общо 50 000 EUR по тази част от иска. Към тази сума трябва да се добавят всички данъци, които могат да бъдат начислени.

С. Разходи и разноски

109. Жалбоподателите претендират възстановяване на 1520 EUR за адвокатски хонорар за 19 часа работа по производството по жалба срещу прекратяването на наказателното производство, при почасова ставка 80 EUR, и 7520 EUR за 94 часа работа на същите адвокати по производството в Страсбург, при почасова ставка 80 EUR. Претендират и възстановяване на 40 EUR за пощенски разходи, 30 EUR за канцеларски материали, както и 360 лв. (равностойността на 184,07 EUR) за превода на становищата и исковете им. Те представят споразумение за хонорар, график за изработените часове, договор за преводаческите услуги и декларация, че са съгласни всички разходи и разноски, присъдени от Съда, да се изплатят пряко на адвокатите.

110. Правителството твърди, че претенцията е прекомерна, особено разгледана на фона на стандарта на живот в България. То посочва, че жалбоподателите не представят подробна разбивка на часовете, отработени от адвокатите им по делото. Предлага се при определяне на размера на обезщетението Съдът да има предвид дължимите суми за явяване пред националните съдилища. На последно място правителството изтъква, че искането за възстановяването на другите разходи не е подкрепено с документи.

111. Съгласно практиката на Съда разходи и разноски могат да бъдат присъдени по чл. 41 единствено ако бъде доказано, че те са били действителни, необходими и в разумен размер. Направените разходи за предотвратяване или за получаване на обезщетение за нарушение на Конвенцията чрез вътрешния правен ред подлежат на възстановяване по тази разпоредба (вж. като най-скорошен източник, *Mileva and Others v. Bulgaria*, № 43449/02 и 21475/04, § 123, 25 ноември 2010 г.). Съдът отбелязва, че при разглеждането на иск по отношение на разходи и разноски за производството пред него не е обвързан с националните ставки или стандарти (пак там, § 125).

112. Предвид материалите, с които Съдът разполага, и гореспоменатите съображения, Съдът счита за разумно да присъди на жалбоподателите 4500 EUR плюс данъците, които може да им бъдат начислени, за разходи и разноски по всички пера. Тази сума следва да бъде платена пряко на процесуалните представители на жалбоподателите.

113. Що се отнася до претенциите за други разходи, Съдът отбелязва, че жалбоподателите са представили документи само в подкрепа на искането си за разходи за преводачески услуги. При тези обстоятелства и предвид условията на чл. 60, § 2 и 3 от Правилника, Съдът не присъжда обезщетение по останалите пера, но присъжда на жалбоподателите сума в размер на 184.07 EUR за разходи за преводачески услуги. Тази сума също трябва да се плати пряко на процесуалните представители на жалбоподателите.

D. Лихва за забава

110. Съдът намира за уместно лихвата за просрочие да се базира на пределната лихва по заеми на Европейската централна банка, към която следва да се добавят три процентни пункта.

ПО ТЕЗИ СЪОБРАЖЕНИЯ СЪДЪТ

1. *Обявява* единодушно за допустима жалбата в частта, която се отнася за смъртта на г-н Тодоров, ефективността на разследването и твърдяната липса на ефективно средство за правна защита в това отношение. В останалата част жалбата е недопустима;

2. *Приема* единодушно, че е налице нарушение на чл. 2 от Конвенцията по отношение на смъртта на г-н Тодоров;

3. *Приема* с 6 срещу 1 гласа, че е налице нарушение на чл. 2 от Конвенцията по отношение на задължението на държавата – ответник да проведе ефективно разследване на обстоятелствата, при които г-н Тодоров е загубил живота си;

4. *Приема* единодушно, че следва да се остави без разглеждане жалбата по чл. 13 от Конвенцията във връзка с чл. 2;

5. *Приема* единодушно:

(а) че държавата – ответник трябва да заплати на жалбоподателите в срок от 3 месеца от влизането в сила на решението, съгласно чл. 44, § 2 от Конвенцията, следните суми, представляващи левовата равностойност по курса, приложим в деня на плащането

(i) 50 000 EUR (петдесет хиляди евро), плюс евентуални данъци, които могат да бъдат начислени – за неимуществени вреди;

(ii) 4684,07 EUR (четири хиляди шестстотин осемдесет и четири евро и седем цента), плюс евентуални данъци, които могат да бъдат начислени – за разходи и раз-

носки. Сумата да се преведе по банковата сметка на процесуалните представители на жалбоподателите – г-жа С. Стефанова и г-н М. Екимджиев;

(b) че от изтичането на упоменатия по-горе тримесечен срок до плащането се дължи проста лихва върху горепосочените суми в размер на пределната ставка по заеми на Европейската централна банка през срока на неизпълнение, увеличена с три процента;

6. *Отхвърля* остатъка от претенцията на жалбоподателите за справедливо удовлетворение.

Изготвено на английски език и съобщено писмено на 6 ноември 2012, в съответствие с чл. 77, § 2 и 3 от Правилника на Съда

Фатош Арачи
Заместник-секретар

Лех Гарлицки
Председател

Към решението е приложено особеното мнение на съдия Панова в съответствие с чл. 45, § 2 на Конвенцията и чл. 74, § 2 от Правилника на Съда.

ЧАСТИЧНО ОСОБЕНО МНЕНИЕ НА СЪДИЯ ПАНОВА

Съгласна съм с мнозинството, че има нарушение на чл. 1 от Конвенцията в материален аспект, но не смятам, че има достатъчно убедителни доказателства за нарушаване на тази разпоредба в процесуален аспект.

За да приеме, че е имало такова нарушение, в § 84 на решението мнозинството се опира на две неща: (a) при оценката на резултатите на разследването на смъртта на Тодоров властите не са приложили стандарта за употребата на сила от полицията „само доколкото това е абсолютно необходимо“ – стандарт, залегнал в чл. 2, § 2; и (b) че не са били разпитани членовете на Специализирания отряд за борба с тероризма с оглед запазване в тайна на самоличността им. По мое мнение при конкретната специфика на това дело обстоятелството, че не са разпитани членовете на Специализирания отряд за борба с тероризма, не е повлияло върху пълнотата на разследването, проведено от националните власти. Въпреки чл. 159, ал. 3 от Закона за МВР от 1997 г., който е бил в сила по това време и е регламентирал запазването в тайна самоличността на тези служители, няма никакво съмнение, че по българското законодателство е съществувала процедурна възможност те да бъдат разпитани, например като анонимни свидетели. По дела, подобни на *Vachkovi v. Bulgaria* (№ 2747/02, 8 юли 2010 г.), недвусмислено се изисква такива служители да бъдат разпитани. По тези дела Съдът констатира нарушение на чл. 2 от Конвенцията точно защото не са разпитани члено-

вете на Специализирания отряд за борба с тероризма. Въпреки това аз не намирам, че фактите в конкретния случай съвпадат с тези на *Vachkovi*. В този случай безспорни свидетели са били единствено лицата, които са се намирали в непосредствена близост до пострадалия по време смъртта му. Затова е напълно естествено те да са най-полезните свидетели; ако те не бяха разпитани, властите не биха могли да твърдят, че са направили всичко възможно, за да се разкрие истината. По настоящото дело полицаите от Специализирания отряд за борба с тероризма са участвали в последните етапи на операцията и всички те са били еднакво отдалечени от къщата, в която пострадалият се е криел. В хода на разследването властите са разпитали достатъчно хора, които са се намирали в близост до г-н Тодоров, и почти всички полицаи, които са участвали в операцията. След връщане на делото за допълнително разследване властите са получили и допълнителни експертни доказателства, чиято цел е била да установят времето и начина, по който е загинал г-н Тодоров. Относно становището на мнозинството, че по тези два пункта обстоятелствата не са изяснени, поради което следва да се приеме, че властите не са провели ефективно разследване на смъртта на роднината на жалбоподателите – аз не смятам, че разпитът на полицаите от Специализирания отряд за борба с тероризма би допринесъл за постигането на по-голяма яснота. Смятам, че разследването е получило достатъчно доказателства под формата на експертизи и свидетелски показания, които да позволят на компетентните органи да преценят дали са извършени някакви нарушения.

Държавите не могат да бъдат обвинявани за приемането на законодателство, което защитава самоличността на полицейските служители, изпълняващи много сериозни задачи в трудни ситуации. Същественният въпрос в случая е дали ако тези полицаи бяха разпитани, разследването можеше да стигне до други изводи. Поради гореизложените причини не съм убедена в това. Ефективността на разследването не се определя само от количеството доказателства, но и от качеството на информацията, получена от тях. Поради това смятам, че националните власти не могат да бъдат обвинявани за начина, по който са провели разследването, което всестранно и пълно изяснява развоя на събитията от 10 и 11 декември 2003 г. Разпитът на другите полицаи не би могъл да спомогне за изясняване на времето и причините за смъртта на г-н Тодоров, тъй като те очевидно могат да се определят само чрез експертни доказателства. Предвид на това и с оглед на практиката на Съда по отношение на ефективността на разследването при подозрителна смърт, аз съм считам, че националните власти са събрали достатъчно доказателства, за да могат бързо да определят причината за смъртта на г-н Тодоров и лицето или лицата, отговорни за това. При разглеждането на процесуалния аспект на чл. 2 от Конвенцията на базата на наличните доказателства Съдът не следва да се стреми да определи дали националните власти биха стигнали до коренно различни изводи относно фактите или правото. Това е въпрос от изключителна компетентност на националните власти, които не бива да бъдат замествани от Съда.

Във връзка с това не мога да се съглася с мнението на мнозинството, че според процесуалния аспект на чл. 2 от Конвенцията националните власти не са събрали доказателства за използването на сила от полицията „само доколкото това е абсолютно необходимо“ – стандарт, залегнал в тази разпоредба. По мое мнение тази констатация е оценка на крайния резултат, а не на средствата, и не трябва да присъства в анализа на Съда за процесуалния аспект на чл. 2. Това е от значение само за установяване на допуснато съществено нарушение на чл. 2 – констатация, с която съм напълно съгласна.

С оглед на това считам, че Съдът трябва да констатира нарушение на чл. 2 от Конвенцията в материален аспект по отношение на смъртта на г-н Годоров, но не и нарушение на задължението на държавата в процесуално отношение да проведе ефективно разследване на обстоятелствата, при които е настъпила смъртта.